

NÉPESEDÉSÜNK FÉNY- ÉS ÁRNYOLDALAI

NEMRÉGIBEN láttak napvilágot az 1930. évi népszámlálás fontosabb eredményei. A napisajtó is foglalkozott velük, de nem sokkal nagyobb érdeklődéssel, mint amit egy szenzációs gyilkosságnak szokott szentelni. Pedig ezek a számok nem olyanok, amelyek mellett egyszerűen el lehet menni. Azok mögött mélységes tanulságok húzódnak meg, amelyek nem egy napra szóló efemer értékűek, hanem hosszabb időkre megmutatják a nemzet fejlődésének útját.

A népszámlálás a népességnek nemcsak mennyiségi, de minőségi változásait is megmutatja. Egyik népszámlálástól a másikig figyelemmel kísérhetjük a népesség fejlődését a népmozgalmi statisztika segítségével. A születések többlete a halálozások felett és annak megfelelő nagysága biztosítéka annak, hogy a nemzet az egészséges fejlődés útján van. A tízévenként tartott népszámlálásokból látjuk aztán, hogy ebből az ú. n. természetes szaporodásból mennyi maradt meg az ország határai között, mennyi tehát a tényleges szaporodás. Foglalkoznunk kell tehát elsősorban azzal, hogy a trianoni békében meghagyott területen milyen a természetes szaporodás, mert hiszen ennek a nagysága döntő a népesség fejlődésében.

A két népszámlálás között lefolyt tíz éves időszakban a halálozások többlete a születések felett 772 ezret tett, ami 9,6%-nak felel meg. Normális szaporodásnak rendesen az évi 1%-ot, vagy tízévenként 10%-ot szoktak tekinteni. Népességünk fejlődése tehát majdnem eléri ezt a normális arányt. Ha más európai államok hasonló viszonyaival vetjük egybe a mi népességünk fejlődését, némileg megnyugtató lehet, hogy a mi népünk természetes fejlődése meghaladja a legtöbb nyugat-európai állam szaporodási viszonyait, különösen a germán államokét, amelyek közül csak az egyetlen Németalföld az, amelynek egészségesebb népfejlődése van. A vegyes lakosságú Belgium és Svájc a gyengébb népesedésű országok közé számít. A román államok közül a régtől fogva terméketlen Franciaország természetesen most is messze elmarad mögöttünk, ellenben a déli román államok, Spanyolország, Portugália és Olaszország is kedvezőbb szaporodási viszonyokat mutatnak, mint a mi országunk; nem szólva Romániáról, amely már Európa keleti feléhez tartozván, a magasabb születési és szaporodási arány területébe esik. Általában Európa keleti felében a Balti-államok kivételével még mindig magas a születési és ezzel kapcsolatban a szaporodási arány. Azt lehet mondani, hogy Európában egy észak-keletről délnyugati irányba húzódó vonal választja el egymástól a

kevésbé szaporodó és a normálisan vagy erősen szaporodó országokat. Ezekben a keleti és részben déli országokban — különösen Oroszországban, ha hihetünk az ottani statisztikának — igen magasra rúg a természetes szaporodás aránya. Oroszországban pl. meghaladja az évi 2%-ot. Habár ezekben az államokban is észlelhető a születési arálynak és fokozatosan a természetes szaporodás arányának is lassú hanyatlása, a népnövekvés még mindig tekintélyes. Európában a helyzet ma az, hogy a germánfajú népek növekvése rendkívül visszaesett, a román népek a francia kivételével valóságos renaissance-ukat élik, a szlávok pedig majdnem megtartották régi nagy szaporaságukat, a nyugati csehek és szlovének kivételével. Általános az aggodalom, hogy a fehér faj eddigi egészséges fejlődése megakadt, most már erős dekadencia következik a háború előtti nagy szaporodással szemben. A statisztika ezzel szemben azt mutatja, hogy a fehér fajnak ez a dekadenciája majdnem kizárólag csak a germánfajú népeknél következett be. A románfajúak és a szlávfajúak egy-két kivételtől eltekintve ma is egészséges szaporodást mutatnak. Amerikában is hasonló a helyzet. Az Egyesült Államokban erősen visszaesett a természetes szaporodás, de már a franciákkal vegyes Kanadában jelentékeny születési többlet mutatkozik; s az egészen románfajú, de többé-kevésbé indiánokkal kevert Közép- és Dél-Amerikában majdnem mindenütt igen erős szaporodást látunk. Ugyancsak egészséges szaporodást mutat — már alacsony születési arány mellett — a Dél-Afrikai Unió lakossága, valamint Ausztrália és Új-Zéland népessége is. A fehér fajt tehát egyelőre nem kell félteni, bár kétségtelen, hogy a germánfajú népeknél, amelyek pedig a háború előtt a régtől fogva terméketlen Franciaország felett állottak szaporaság tekintetében, erős dekadencia következett be.

Első pillantásra paradoxonnak látszik, de a mostani nagy gazdasági válság és az óriási munkanélküliség is részben annak tulajdonítható, hogy az államok nagy részében a természetes szaporodás most jóval kisebb, mint a háború előtt volt. Általános ugyanis az a vélemény, hogy a munkanélküliséget a nagy szaporodás idézi elő; a túlságosan szaporodó emberiség nem tud megfelelő munkaalkalmat és ételmet találni. A helyzet ezzel szemben az, hogy a mezőgazdaságnak és az iparnak a termelése mindenütt egy bizonyos normális népességszaporodásra volt és van beállítva; már most, hogyha ez a szaporodás csökken vagy elmarad, a termelésben feleslegek állnak elő, a termelvényeknek csökken a piaca és a fogyasztása, ennek folytán a termelést meg kell szorítani, gyárakat leállítani és ez idézi elő és fokozza a munkanélküliséget. Hozzájárul még ehhez az, hogy amint azt Magyarországon már kimutattuk és valószínűleg más államokban is így van, a háború előtt születettek nagyszámú nemzedéke most kerül produktív korba s így a munkabíró korúak száma nagy mértékben megnövekedett annak dacára, hogy az összes népesség csak aránylag kis mértékben szaporodott. A munkaerőknek nagy felduzzadása áll itt tehát szemben a fogyasztásnak a csökkenésével, illetőleg a fogyasztás normális növekedésének az elmaradásával. Ha a népszaporodás a háború előtti méreteken következett volna be, a munkanélküli-

ség és ezzel kapcsolatban a gazdasági válság se lenne olyan nagy mértékű, mint jelenleg. Figyelembe kell továbbá venni, hogy — amint Radnóti István a Magyar Szemle novemberi számában nagyon érdekesen fejtegette — a népesség szaporodásának csökkenésével a fogyasztási viszonyok minőségileg is megváltoztak és a lakosság a nagytömegű és olcsó élelmiszerekről a nagyobb igényeknek megfelelő más termelvények fogyasztására tér át fokozatosan. Ez okozza a főképp egyszerűbb termelvényeket exportáló agrárállamok válságát s a mezőgazdaság jelenlegi kilátástalan helyzetét. A népesség szaporodása, még pedig normális szaporodás kell tehát ahhoz, hogy a válság enyhüljön, mert több ember többet fogyaszt, a termelés ezáltal emelkedik és több embernek nyújt munkaalkalmat. Hogy egyebet ne említsek, ott, ahol a népesség stagnál, vagy alig szaporodik, nincs szükség új lakóházak építésére, már pedig maga az építkezés 30—40 iparágnak ad foglalkoztatást. A háborús évtized alatt Magyarországon mindössze 29 ezer új ház épült, ami a szükségletet távolról sem fedezte és ezáltal óriási lakáshiány állott be. A háború utáni évtized ezt a mulasztást igyekezett pótolni, sőt túltermelés következett be, mert 1920 és 1930 között közel 300 ezer új házat építettek, viszont a népesség nem szaporodott olyan arányban, amely ezt a nagymértékű háztermelést indokoltá tette volna. Most természetesen bekövetkezett az ellenhatás, az építkezés megszűnt és ezzel is emelkedett a munkanélküliség. A termelés normális viszonyok között mindig igazodni szokott a szükséglethez, mikor azonban a népesség szaporodásában visszaesés következik be, a termelés egyenletes menete megakad és válság áll be. Végeredményben tehát áll az a tétel, hogy a népesség egyenletes fejlődése és szaporodása szükséges ahhoz, hogy a gazdasági válság elkerülhető vagy legalább is enyhíthető legyen.

Áttérve most már Magyarország népességének természetes szaporodására, ebben a tekintetben a következőket észlelhetjük: az a jelenség, ami egész Európában látszik, hogy a természetes szaporodás nyugatról kelet felé menve fokozatosan növekszik, a mai Magyarország területén is, amely éppen átmenetet képez kelet és nyugat között, kimutatható. Ugyanezt lehet megfigyelni az országon belül a feletünk fekvő Csehszlovákiában és a keletre eső Romániában is. Legkisebb a természetes szaporodás a Dunántúl és legnagyobb a legkeletibb fekvésű Szabolcs és Szatmár megyékben. Szabolcs maga olyan magas szaporodási arányt produkált tíz év alatt (20·4%-ot), amely vetekedik az oroszországi aránnyal. Szatmár pedig nem sokkal maradt mögötte 18·6%-os szaporodási arányával. Általában a vármegyék népességének szaporodásával meg lehetünk elégedve. A 25 mostani vármegye között mindössze 5 akad olyan, amelyekben a természetes szaporodás aránya nem érte el a normális 10%-ot. Ezek Baranya, Tolna és Somogy, tehát a Dunántúlnak ú. n. egyik sarka, 6·4-től 6·8-ig terjedő szaporodással, azután Békés és Bács-Bodrog 8·9, illetőleg 9·4%-os népnövekvéssel. A vidéki népességgel tehát még eddig nincsen baj, legalább is az elmúlt évtized alatt elég jelentékeny volt természetes szaporodása. Összefoglalva a vármegyéket, 11·4%-os természetes szaporodást jegyezhetünk fel e tíz év alatt. Egészen más

a helyzet azonban a törvényhatósági jogú városoknál. Ezek mindössze 2·1%-os természetes szaporodást tudtak felmutatni. Itt az arányszámot a legnagyobb tömegű Budapest dönti el, amelynél a helyzet már annyira megromlott, hogy tíz év alatt mindössze 531 főnyi természetes szaporodást tudott produkálni, ami már majdnem a nullával egyenlő. Az egyetlen törvényhatósági jogú város, amelynek még egészséges népfelődése van: Kecskemét, ahol 11·1%-os volt a természetes szaporodás. A másik nagy mezőgazdasági jellegű város, Hódmezővásárhely, már régebben behódolt az egykének, úgyhogy most is csak 3·0%-os szaporodást tudott felmutatni. Nagyon sajnálatos második legnagyobb városunknak, Szegednek, nagy hanyatlása. Ez a nagy katolikus város, amely a múlt század második felében egész rajokat bocsátott ki a Délvidékre, különösen az alsó Tisza mentére, ma már rendkívül lehanyaglott fejlődésképeség tekintetében. Népeségének természetes szaporodása csupán 6·1% volt e tíz év alatt. Ebben a tekintetben még a nagy „kálvinista Róma“, Debrecen is túlszárnyalta a katolikus Szegedet. Debrecen ugyanis 7·0%-os természetes szaporodást ért el. Két Délvidéken fekvő városunk pedig, Pécs és Baja, a természetes népmozgalom mérlegét veszteséggel zárta le. Hogy most természetes szaporodásunk jóval gyengébb, mint a háború előtt ugyanezen a területen volt, azt tisztán csak nagyobb városainknak tulajdoníthatjuk, magukban a vármegyékben a természetes népnövekvés csak kevéssé romlott.

Az amerikai kivándorlás megszorítása folytán és annak ismerete mellett, hogy az elszakított területekről még 1920 után is elég nagy volt a menekülés a megmaradt területre, azt hittük volna, hogy az 1930-as népszámlálás eredménye alig fog elmaradni a természetes szaporodás útján kiszámított népesség mögött. E várakozás ellenére a népszámlálás mégis 74 ezer főnyi hiányt talált. Ennyivel volt kevesebb a tényleges szaporodás, mint amennyinek a természetes szaporodás alapján lennie kellett volna. A mérlegnek az eredménye tehát azt mutatja, hogy 74 ezer emberrel többen vándoroltak ki e tíz év alatt, mint ahányan beköltöztek. Ez a hiány természetesen nem oszlik meg egyenletesen a törvényhatóságok között, mert hiszen az egyes törvényhatóságoknál a mérleg eredményét a belső vándorlások is befolyásolják s minthogy a belső vándorlások főképp a városokba irányulnak, a városoknak bevándorlási többletük van, viszont a vármegyéknek az országos aránynál jóval nagyobb a kivándorlási többletük. Annak ellenére, hogy a vándormozgalom vidékről a városokba irányul, a törvényhatósági jogú városok tényleges szaporodása mégsem volt több a megyékénél, mert ez a vándorlási mozgalom éppen csak pótolta a természetes szaporodásnak azt a különbözetét, amellyel a városok elmaradtak a vármegyék mögött.

Úgy a vármegyékben, mint a törvényhatósági városokban egyaránt 8·7% volt a tényleges szaporodás. Ebben a tekintetben éppen az a két délvidéki város jár legelől, Pécs és Baja, amelyik természetes szaporodást nem tudott felmutatni; az előbbi 30, az utóbbi 23%-os tényleges szaporodást ért el. Ellenben a többi th. város között egy sem akad, amelyiknek 10%-on felül lett volna a tényleges szaporodása. Maga Budapest is csak 8·2% szaporodást tud felmutatni, tehát még az országos

átlagnak is alatta maradt. Budapest aránylag szerény fejlődését pótolta a szomszédos városok és községek nagyarányú fejlődése, amelyek természetesen csak Budapesthez való közelségüknek köszönhetik ezt. Minthogy ezek mind Pest megyéhez vannak számítva, Pest vármegye népessége $18\cdot5\%$ -kal növekedett, e növekvésnek oroszlanrésze azonban a Nagy-Budapesthez számított városokra és községekre esik. Egyébként a vármegyéknek elvándorlások folytán beállott vesztesége olyan nagy volt, hogy csupán Bács-Bodrog, Szabolcs és Szatmár megye tudta megtartani a 10% -on felüli tényleges szaporodási arányt. Némelyik vármegyében a vándorlási különbözet még a 9% -ot is meghaladta, így Fejér, Sopron és Vas vármegyében, ahonnan leginkább Budapestre és környékére húzódtak a lakosság, azonkívül elég magas volt Abaúj-Torna és Zemplén vármegyében ($8\cdot0-7\cdot8\%$), ahonnan a külföldre való kivándorlás még most is számottevő. A belső vándorlások nagyságát jellemzi az, hogy a vármegyéknek 177 ezer főnyi veszteségük volt elvándorlás folytán, a városok pedig 103 ezer főnyi vándorlási nyereséggel zárták le tízévi népesedési mérlegüket. Ha pedig Pest megyéből a Budapest-környéki városokat és községeket leszámítjuk, amelyek tulajdonképpen Budapestnek köszönhetik fejlődésüket, akkor az ellentét még kirívóbb (a vármegyéknél — 288 ezer, a városoknál + 214 ezer).

Mindenesetre meglepő, hogy az amerikai kivándorlás megszorítása dacára mégis 74 ezer főnyi hiány mutatkozik a természetes szaporodáshoz képest. Egyelőre még rejtély, hogy ez a 74 ezer ember külföldön hol helyezkedett el, mert hiszen ennek a tömegnek csak kis része kerülhetett Amerikába. Ha majd a nyugateurópai államok népszámlálásainak eredményei részleteiben is elértünk fognak állani, akkor fogjuk tudni csak megállapíthatni, hogy honfitársaink hova vándoroltak ki főképpen. Valószínű, hogy Franciaország vette fel ezúttal a legtöbb magyar állampolgárt, mert oda a háború után olyan bevándorlás folyt, mint régebben Amerikába. Az utolsó tíz év alatt az idegenek száma Franciaországban kb. 1,300.000-rel növekedett.

A népességfejlődés nagyságát és irányát így jellemezve lássuk már most, hogy magában a népesség összetételében milyen változások voltak észlelhetők e tíz év alatt. Elsősorban a népesség nemek szerint való megoszlása érdekelhet bennünket.

Tudvalevő, hogy a háború férfitalákozást rendkívüli módon megfogyasztotta, úgyhogy az 1920. évi népszámlálás 238 ezerrel több nőt talált, mint férfit. Tíz évvel előbb, a háború előtti népszámláláskor a nők többlete ugyanezen a területen csak 27 ezer volt, tehát akkor ezer férfira 1007 nő esett. Ez az arányszám a háború következtében 1062-re ugrott fel. 1920 óta a természet regeneráló ereje igyekszik visszaállítani a két nem közötti egyensúlyt azzal, hogy a férfiak természetes szaporodása állandóan nagyobb, mint a nőké, emellett az a sajátos jelenség is mutatkozott a lefolyt évtizedben, hogy a nők nagyobb számmal vándoroltak ki, mint a férfiak, ennek következtében a nők többlete 188 ezerre enyhült, az arányszám pedig 1062-ről 1045-re. Ha tehát a természet rendje újra meg nem zavartatik, a két nem közötti egyensúly fokozatosan helyre fog állni, amit feltétlenül biztosít az is, hogy a 15 éven aluli lakosságban már 26 ezerrel több a fiú mint a leány.

A háború a népesség kor szerint való tagozódásában két óriási rést ütött. Az egyiket csak a férfiak oldalán azokban a korcsoportokban, amelyekből a háború szedte áldozatait, a másikat, még nagyobbabban a háborús évek szülötteinek sorában, akiket kb. felényire fogyasztott meg. Ez az utóbbi fogyás természetesen mind a két nemre kiterjed. Ha a népesség kormegoszlását grafikonon ábrázoljuk, felfelé fokozatosan keskenyedő piramist kapunk, amelyen normális körülmények között nem lenne szabad betüremléseknek lenni. 1910-ig ez a piramis

meglehetősen szabályos is volt, 1920-ban azonban már mutatkozik az említett két irányú behorpadás, mégpedig a férfiak oldalán két esetben, a nőknél csak a legkisebb korcsoportokban. 1930-ban ez a két irányú horpadás természetesen tíz évvel feljebb kerül és el lehetünk készülve arra, hogy évtizedeken keresztül fog mutatkozni, amíg csak a háborús nemzedék el nem tűnik népességünkéből. Most azonban az 1930-as népszámlálás egy talán még nagyobb, a nemzet jövőjére jobban kiható bajt leplezett le a népesség kormegoszlásában. A piramisnak az alja, amely a legfiatalabb koréveket jelzi, most már nem szélesedik fokozatosan, mint normális időkben, hanem vagy függőlegesen megy lefelé, vagy éppen keskenyedik. Ez azt jelenti, hogy a kiháló korévek helyére egy megfogyatkozott számú nemzedék lép, a népesség száma tehát megfogyatkozik, ha csak a halandósági viszonyok nem javulnak annyira, hogy a kisebb számú későbbi nemzedékből többen kerülnek fel magasabb életkorokba. A természetes szaporodásnak u. i. a lényege az, hogy eloszlik az egyes korcsoportok között, szaporodás tehát akkor is lehetséges, ha a születések száma fokozatosan fogy. A halandóság egy darabig lépést tud tartani a születési arány csökkenésével, egy bizonyos fokon azonban megakad, míg a születési arány tovább romlik, s ha már bekövetkezik az, hogy a korpíramis nem szélesedik lefelé, hanem keskenyedik, a természetes szaporodás helyett később feltétlenül fogyásnak kell bekövetkezni. Németországban és egyebütt is már vészjósló számításokat tesznek arra nézve, hogy ez a fogyás mikor és milyen mértékben fog bekövetkezni annak dacára, hogy ma még minden évben, ha nem is nagyarányú, de még mindig számottevő születési többlet van. Ez a szaporodás azonban csak az által áll elő, hogy a magasabb korcsoportokban a régebben még nagyobbodó születési szám folytán mindig telítettebb korévek következnek. Mihelyt azonban a háború után született nemzedék lesz már túlnyomó a népességben, a népesség fogyásának, ha addig a viszonyok meg nem változnak, szinte matematikai bizonyossággal be kell következnie. Magyarországra vonatkozólag még nem történtek ilyen vészes jóslások, de ha a születési arányunk csökkenése továbbra is így tart, ahogy a háború óta fokozatosan látjuk, sőt a népszámlálás óta eltelt két esztendőben is tapasztaljuk, — sajnos — nálunk is aktuálissá lesz ilyen számítás. Most még az a helyzet, hogy a háború előtti nemzedék tömegesen kerül munkabíró korba és ezek lépnek a háborútól megritkított munkabíró korosztályok helyébe. Ennek folytán a munkabíró korúaknak rendkívül nagy megszorodását észlelhetjük, ami a már fentebbieken kívül egyik magyarázata a nagy munkanélküliségnek. A 25—29 éves férfiak száma pl. 30·7%-kal, a 30—34 éves férfiaké pedig 35·7%-kal növekedett meg az utolsó tíz év alatt. Néhány év múlva azonban a világháború alatt megfogyatkozott szülöttek kerülnek munkabíró korba s akkor valószínűleg a munkakeresők száma is nagymértékben fog csökkenni s meg lehet jósolni, hogy a gazdasági válságot ez a beálló munkaerő-hiány fogja megszüntetni, amely nemcsak nálunk, hanem minden hadviselt államban fog mutatkozni.

A kormegoszlás még egy érdekes jelenségre mutat rá. A népesség előregedése világosan látszik a kormegoszlás változásában. Két ok

hat közre ebben a tekintetben, az egyik a gyermekeknek folyton csökkenő száma, a másik pedig a halandóság javulása. Az előbbi közvetve az öregeknek az arányát növeli folyton a népességben, az utóbbi pedig az öregek abszolút számának nagy megnövekedését idézi elő. Hetven éven felüli ember volt pl. 1920-ban 238 ezer ember, most pedig már 319 ezer, a szaporodás tehát majdnem 34%.

A kormegoszlásban megnyilatkozó túlnyomóan veszedelmes jelenségeknél némileg megnyugtatóbb az a kép, amit a családi állapot szerint való megoszlás nyújt. A házasság lévén a társadalomnak és az államnak is egyik alappillére, általában azt szokták kedvező jelenségnek tekinteni, ha a népességnek minél nagyobb hányada él házassági kötelékben. Ebben a tekintetben 1920 óta feltétlenül javult a helyzet, amit azonban részben annak is tulajdoníthatunk, hogy a háború alatt elmaradt házasságkötések egy része csak 1920 után pótoltatott.

A házásoknak az összes népességhez való aránya mind a két nemnél növekedett, ami nemcsak annak következtében állott elő, hogy a felnőtt korúak ma nagyobb arányban vannak a népességben, de magához a felnőtt korú népességhez viszonyítva is több ma a házasságban élő. Pl. a 30—40 év közötti férfiaknak ma nagyobb százaléka házas, mint tíz év előtt, a nőknél még jobb a helyzet, mert náluk a javulás a 20-tól 40 évig terjedő korcsoportra is vonatkozik. Nálunk egyébként nagyon kevés azoknak a száma, akik egész életük folyamán egyáltalán nem lépnek házasságra. A 60 éven felüli férfiaknak pl. csak 3·3%-a agglagény, az 50 éven felüli nőknek pedig csak 4·9%-a maradt pártában, a többi vagy jelenleg házas, vagy legalább volt házas (özvegy, elvált). A nőknél természetesen azokban a korcsoportokban mutatkozik most kivételesen nagyobb aránya a hajadonoknak, akiknek megfelelő korú férfiak közül sokan elpusztultak a háborúban. Ezek természetesen már nem számíthatnak férjhezmenetelre, viszont a fiatalságnak, amely most már mindkét nemből egyenlő számban kerül házasodó korbba, házasodási lehetősége javulni fog. Azt is kedvező jelenségnek minősíthetjük, hogy az özvegyek száma csak jelentéktelenül emelkedett; az özvegy férfiaké egészen kis arányban, 3·9%-kal s az özvegy nőké is csak 8·0%-kal. 1920-ban ugyanis az özvegy férfiak száma azért volt magas, mert az 1918. évi nagy influenzajárvány alkalmával igen sok férjes nő halt el, viszont özvegy nő a háború miatt volt a normálisan felüli számban. Ellenben kedvezőtlen jelenségnek kell tartanunk, hogy az elváltak száma, úgy a férfiaké, mint a nőké, kétszeresére növekedett, s a valóságban még több is van, amint azt egy más helyen kifejtettem.¹

Népszámlálásunk ezúttal is kiderítette a lakosságnak anyanyelv és vallás szerint való megoszlását. A mi népszámlálásaink a nemzetiség meghatározására mindig az anyanyelvet kérdezik, de azonkívül az egyéb beszélt nyelvek ismeretét is tudakolják, ami önmagában is érdekes megállapításokra adhat alkalmat, de egyúttal ellenőrzőül is szolgál a nemzetiségi adatokhoz. A mostani népszámlálás ismét megerősítette azt az évtizedek óta nyilvánvaló folyamatot, amely nemcsak a mai területen, hanem az egész régi Magyarország területén következetesen mutatkozott, hogy t. i. a többségben lévő magyarság fokozatosan tért nyert a többi nemzetiségek rovására. Ez a természetes folyamat, amelyet nem kellett különös intézkedésekkel támogatni, abban bírja magyarázatát, hogy Magyarország régi területén a nem magyar anyanyelvűek nem képeztek szorososan elhatárolt tömböket, vagy csak egy részük élt ilyen kizárólagosságban, nagy részük, sok esetben túlnyomó részük azonban a magyarsággal vagy más nemzetiségekkel volt elkeveredve.

¹ L. A Magyar Statisztikai Szemle 1932 október.

Ehhez járult azután a belső vándorlások iránya, amely a perifériákról a központi magyar nyelvterület és a városok felé irányult, azután a magyarság nagyobb természetes szaporodása, viszont kisebb kivándorlása, a városok túlnyomó magyar lakossága és sok egyéb tényező, amely mind a magyarság javára billentette a mérleget. Ezek az okozatok a mai területen részben még fokozottabb mértékben fennállanak, különösen ami a nem magyar anyanyelvűek szétszórta voltát illeti. Nem lehet tehát meglepő, hogy a népszámlálás ezúttal is a magyar anyanyelvűek erőteljes térfoglalásáról és az egyéb anyanyelvűek térvészítéséről, sőt fogyásáról ad számot. A magyarság ugyanis a tíz év alatt 89·5%-ról 92·1%-ra emelte arányát, a németek százaléka viszont leszállt 6·9-ről 5·5-re, a tótoké 1·8-ról 1·2-re. A magyarság a mai területen 844 ezer főnyi szaporodással kerekén 8 millió főt tesz, a németek száma 479 ezer, a tótoké 105 ezer, a többi nemzetiség száma már olyan kicsi, hogy a 30 ezret sem éri el. Abszolút számban a fogyás a németeknél 73 ezer, a tótoknál 37 ezer fő. Az utóbbi azonban aránylag kétszer olyan nagy, mert 26·1%, míg a németek létszámcsökkenése csak 13·2%. Érthetőbbé teszi ezt az aránylag nagy csökkenést az, hogy a németek fogyásából magára Budapestre és a fővároshoz számítható városokra és községekre, vagyis Nagy-Budapestre 26 ezer esik. A németek fogyását tehát Budapest és egyéb városok feltartóztathatatlan megmagyarosodása idézte elő. Más elbírálás alá esik az oláhoknak 31·5, a szerbeknek meg éppen 59·0%-os fogyása, kiknek jórésze az államfordulat után az új államok részére optált és ki is költözött.

Az eredmények közzététele után előrelátható volt, hogy ebből az alkalomból újabb támadások fogják érni a magyar statisztikát (amint az azóta be is következett), hogy t. i. részrehajlóan kedvez a magyarságnak; holott a statisztika csak beszámol arról, ami a valóságban végbe megy, és ami miatt a magyar kormányzatnak sem lehet semmit a szemére vetni, mert ezt a természetes folyamatot a leghathatósabbán alkalmazott kisebbségi védelem sem tudja feltartóztatni. Kétségtelen, hogy mindenütt, ahol az államfenntartó nemzetiség között elszórva kisebbségek élnek, azok fokozatosan tért veszítenek a többséget alkotó nemzetiséggel szemben. Erre számos külföldi példát lehet felhozni. Hogy csak néhányat említsünk, nem régen jelent meg az 1930. évi nemzetiségi statisztika Morvaországról és Sziléziáról, amiből kiderült, hogy ott is az egész tíz évi szaporodás a többségben lévő csehekre esett s a 800 ezer főnyi németiség mindössze 2000 lélekkel szaporodott, holott kimutatott természetes szaporodása 41 ezer fő volt.¹ Poroszország mai területén pedig az 1925. évi népszámlálás már csak 649 ezer lengyelt talált, ideszámítva a lengyel és német kettős anyanyelvűeket is, míg 1910-ben 967 ezer volt a lengyelek és a kettős nyelvű lengyelek és németek száma. A lengyelekkel rokon mazur anyanyelvűeknél még nagyobb a változás, ezek száma 180 ezerről 65 ezerre csökkent 15 év alatt.² A németek tehát 15 év alatt 433 ezer lengyelt (és mazurt) tüntettek el a statisztikából. Igaz, hogy a lengyelek közül sokan a Lengyel-

¹ L. Statistický Obzor, 1932 május, 192. lap.

² L. Zeitschrift des preussischen Statistischen Landesamtes, Jahrgang, 1. 2. Abteilung.

országához csatolt területre költöztek át, viszont onnan németek jöttek, de ez a magyarázat nem kielégítő. Az Ausztriához csatolt Nyugat-Magyarországon, az ú. n. Burgenlandban 1920-ban még 25 ezer magyart talált a magyar népszámlálás, 1923-ban, tehát 3 év múlva, az osztrák népszámlálás szerint már csak 14 ezer magyar lett volna ezen a területen. Tudomásunk szerint nincsen olyan, a nemzetiségeket szám szerint kimutató állam, ahol a kisebbségek növekednének a többség rovására. Ez csak kivételesen fordul elő, esetleg az állam egy-egy részében, de sehol sem az állam összességében. Ki vetette valaha Finnországnak szemére azt, hogy a svédeknek a száma az utolsó 40 év alatt 14·3%-ról 11·0%-ra csökkent, magában Helsinkiben 52·3%-ról 34·4%-ra? Vagy, hogy Belgiumban a fővárosnak, Brüsszelnek a lakossága flamand nyelvűről kicserélődött a kedvezményezett franciára és hogy a nagy és hatalmas Angolországban a velszi nyelven beszélők aránya magában Walesben az utolsó 30 év alatt 54·0%-ról 37·1%-ra esett le, Skóciában pedig a gael nyelven beszélők aránya már csak 3·5%, holott 1881-ben még 6·2% volt? A francia népszámlálás 1921-ben Elzász-Lotharingiában egészen más adatokat hozott ki a németekről és a franciákról, mint a német népszámlálások, természetesen a franciák javára. Még a nemzetiségi liberalizmusáról közismert Svájcban is erős eltolódásokat lehet észlelni az egyes kantonokban a többségben lévő németek javára. Mindenütt lehetséges tehát, hogy a többségben lévő nemzetiség tért foglal a kisebbségben lévők hátrányára, csupán Magyarországnak kell felróni bűnül azt, ha itt a magyarság terjed, különösen a mai területen, amely még a magyar nyelvterületet sem foglalja egészen magában és ahol az idegen nyelvűek csak a török kiűzése után bevándoroltaknak és rendszertelenül letelepedetteknek az utódai?

Az a vád is elhangzik, hogy a magyar statisztika egyszerűen a magyarul beszélőket minősíti magyar anyanyelvűeknek. Ennek ellene mond elsősorban az, hogy pontosan kimutatjuk, hogy a nem magyar anyanyelvű nemzetiségek közül hányan tudnak magyarul. Ezek természetesen nem a magyarok, hanem az illető nemzetiségek között vannak számbavéve. Ha már most ezeknek egy részét, vagy éppen nagyobb részét fokozatosan magyar anyanyelvűeknek mutatnók ki, akkor a magyarul tudó nemzetiségek számának és arányának nem növekednie, hanem csökkennie kellene. Már pedig a népszámlálás azt mutatja, hogy a nem magyar anyanyelvűeknek 1920-ban 69·0%-a tudott magyarul, 1930-ban már 74·2%-a. A magyarul nem tudók száma viszont nemcsak relative, de abszolúte is több, mint 80 ezerrel megfogyott. Ha most a nemzetiségre való tekintet nélkül csak a nyelvtudást nézzük, kiderül, hogy minden nemzetiségi nyelvnek ismerete is visszament 1920 óta, tehát nemcsak az illető nyelvet, mint anyanyelvet beszélők száma, hanem egyáltalán az illető nyelvet tudók száma is. Pl. németül tudott 1920-ban 1,399.000 ember, 1930-ban már csak 1,316.000. Tótul tudott 1920-ban 399.000 egyén, 1930-ban már csak 346 ezer. A németül tudók fogyása tehát 83 ezer, a tótul tudóké pedig 53 ezer. Mind a két szám nagyobb, mint a német és a tót anyanyelvűek fogyása, ami szintén igazolja azt, hogy a nemzetiségre (anyanyelvre) vonatkozó adataink

a valóságnak megfelelnek. A német és a tót nyelvnek e szerint határozott és tényleges térvesztésével állunk szemben.

Magyarország népességének vallásfelekezetiileg meglehetősen vegyes jellege folytán érdeklődésre tarthatnak számot azok az adatok is, amelyek az egyes vallásfelekezetek híveinek létszámváltozásait mutatják. Itt is jelentkezik az a folyamat, amit a nemzetiségi adatoknál is meg lehet figyelni: a nagyobb természetes szaporodással bíró vallásfelekezetek foglalnak tért, lehet mondani, teljesen abban a sorrendben, amint természetes szaporodásuk különbözik egymástól. Számszerint a népszámlálás 5,634.000 római katolikust, 201 ezer görög katolikust, 1,813.000 reformátust, 534 ezer ágostai hitvallású evangélikust, 40 ezer görög keletit és 445 ezer izraelitát talált. A többi vallásfelekezetek hívei 10 ezren alul vannak. 1920 óta legnagyobb volt a szaporodás a görög katolikusoknál, 14,5⁰/₀, azután következnek a római katolikusok 10,4⁰/₀-os szaporodással; a két nagy protestáns felekezet, a református és az ágostai hitvallású evangélikus már az országos átlag alatt maradt, 8,5, illetőleg 7,4 népnövekvéssel, ellenben a görög keletiek és szám szerint még inkább az izraeliták megfogyatkoztak. A görög keletieknél el lehattünk készülvén erős fogyásra, mert — amint említettem — az e felekezethez tartozó oláhok és szerbek közül sokan optáltak és kivándoroltak az utódállamokba. A zsidók közel 29 ezer főnyi fogyása azonban meglepésszerűleg hat. Ez a fogyás majdnem kizárólag kivándorlással magyarázható, mert a zsidóságnak tíz év alatt mindössze 2300 fő volt a születési többlete, amit ellensúlyozott az áttérések folytán előállott 2500 főnyi veszteség. Kivándorlás nélkül tehát a létszámnak kb. változatlanul kellett volna maradnia. Egyébként a zsidóságnak ez a vándorlási hajlama nem új dolog a statisztikusok előtt, hiszen már a háború előtt nagyobb volt a zsidóság vándorlási vesztesége a keresztény felekezetekénél. A különbség csak az, hogy akkor még a kivándorlást ellensúlyozta az igen kedvező természetes szaporodás; újabban azonban a természetes szaporodás megszűnt, a kivándorlási hajlam pedig megmaradt; ez okozza a feltűnő veszteséget. Aránylag elég kedvezőnek mutatkozik az egykésnek és fogyónak kikiáltott reformátusság népességfejlődése, amely 8,5⁰/₀-os szaporodást ért el és országos arányát is majdnem megtartotta. A reformátusok csak a Dunántúl délkeleti sarkában fekvő Baranya, Somogy és Tolna megyében fogytak és a szomszédos Fejérbén, tehát az egyke főfészkeiben, azonkívül Hódmezővásárhelyen, egyebütt mindenütt szaporodást mutathatnak fel, helyenként elég tekintélyeset, pl. Szabolcsban, Szatmárban és Pest megyében. A római és görög katolikusok népnövekvési arányát azonban a legtöbb vidéken nem tudják elérni, legfeljebb ott, ahol egészen kis számmal szerepelnek és bevándorlás útján gyarapodnak.

Népszámlálásaink a népesség műveltségi fokát is számonkérlik és kimutatják. Régebben csak a műveltség legelemibb fokmérőjét, az írni-olvasni tudást kérdeztük, újabban azonban már a magasabb iskolai képzettséget is kutatják népszámlálásaink. Maga az írni-olvasni tudás örvendetesen terjedt az utolsó tíz év alatt, a 6 éven felüli népességnek 90,4%-a tud most már írni-olvasni, míg tíz év előtt ez az arányszám csak 84,8% volt. Gróf Klebelsberg Kunó, akit sokszor ért az a vád, hogy az egyetemek kedvéért a népoktatást elhanyagolja, erős fegyvert kapott volna a kezébe ezzel a számmal, amellyel megcáfolhatta volna ezt a vádat, mert az analfabétizmus kiirtása egy évtizedben sem történt olyan sikerrel, mint éppen az ő érájában. A tömegesen felállított tanyai iskolák megtették hatásukat. Nemcsak viszonylagosan foglaltak tért az írni-olvasni tudók a népességben, hanem az analfabéták száma 358 ezerrel kevesebb is lett. Még nagyobb arányokban nőttek az iskolai végzettséget jelző számok. A négy elemi végzettség ugyan nem mutatnak nagyobb szaporodást, de ezzel szemben a 6 elemi végzettek

száma már hatalmas mértékben megnövekedett. Az elemi iskolai oktatás sokkal intenzívebb volt ebben az évtizedben s jobban megközelítettük azt az ideális állapotot, amit a törvény előír, hogy t. i. mindenkinek legalább 6 elemi iskolai végzettsége legyen.

Az elmúlt évtizedet a középiskolákra és a főiskolákra való tódulás jellemzi. Ennek a hatása is meglátszik a számokon. Tíz év előtt még csak 640 ezer ember volt Csonka-Magyarországon, aki négy középiskolát végzett, 1930-ban már 826 ezer. A szaporodás közel 30%. Még nagyobb növekvés van a teljes középiskolát végzetteknel, kiknek száma 210 ezerről 275 ezerre nőtt, vagyis 31%-kal. Némi tekintetben meglepő ezzel szemben, hogy azoknak a száma, akik főiskolát végeztek, 73 ezerről mindössze 85 ezerre szaporodott meg. Ez az eredmény, bár meghaladja a lakosság szaporodásának mértékét, nem felel meg sem annak a köztudatnak, amely állandóan a szellemi túltermelést hangoztatja, sem a főiskolai statisztikai adatoknak. Valószínű, hogy a számlálólapon a kérdés szabatosabb feltevése adja a magyarázatát ennek az aránylag kis szaporodásnak. 1920-ban u. i. a számlálólap egyszerűen csak azt kérdezte, hogy végzett-e főiskolát? 1930-ban azonban külön be kellett jegyezni, hogy milyen főiskolát végzett, illetőleg milyen diplomája van. 1920-ban a kérdés általánosabb jellege sokakat arra indíthatott, hogy főiskolai végzettségűeknek mondják magukat, míg most a válasz nagyobb felelősséggel járván, kevesebben merték megkockáztatni azt, hogy hiúságból, vagy dicsekvésből magasabb végzettségűeknek mondják magukat. Másképp nem lehet megmagyarázni ezt a csekély szaporodást, mert hiszen csak diplomás férfi évenként átlag 3 ezer kerül ki az egyetemekről és a főiskolákról. Mindenesetre az 1930-as adat jobban felel meg a valóságnak.

Összefoglalva szemlénket, népesedésünk kedvezőtlen tünetétül jellemezhetjük elsősorban a természetes szaporodásnak fokozatos csökkenését, amely különösen a városokban már úgyszólván a meddőségig jutott. A falu még tartja magát, ott azonban a nagyobb gümőkórhalálozás és a még rosszabb csecsemőhalandóság jórészt lerontja az európai viszonyokhoz képest most még elég kedvező születési arányt. Habár a tíz év folyamán is bizonyos javulás mutatkozott, úgy a tbc. halálozás, mint a csecsemőhalálozás tekintetében, ez a javulás nem elég gyors és nem nyugszik eléggé biztos alapokon. A népszámlálás óta két év telt el s a természetes szaporodás mind a két esztendőben rosszabb volt, mint a múlt évtized átlagában; 1931-ben a születések újabb csökkenése folytán, 1932-ben pedig a halálozások, különösen a gyermekhalandóság újabb nagy felszökkenése következtében. Augusztustól kezdve pl. a csecsemőhalandóság szinte katasztrofális jelleget öltött, most még szinte megmagyarázhatatlan okból, úgy hogy 1932-ben még gyengébb lesz a természetes szaporodás, mint 1931-ben volt.

Nem mondható egészséges tünetnek a városokba tódulás állandó folyamata, különösen a népesedés jövőjét tekintve, mert újabban már az a látszat, hogy a városokba tóduló nép meddővé válik s a nemzet szaporodása szempontjából elvész. A munkabíró korúak számának óriási megnövekedése, amely más viszonyok között talán kedvező

jelenség lenne, most a gazdasági válság idején csak rosszabbítja a helyzetet. Még több év fog beletelni abba, míg az a nagy hullám elsímul s akkor a születések háborús megfogyatkozásának egyetlen előnye fog érvényre jutni, az t. i., hogy annakidején csökkenteni fogja a munkanélküliséget s ezzel enyhíteni a válságot.

Népesedésünk e kedvezőtlen tüneteit elősorolva nem haladhatunk el azonban szó nélkül azok mellett a jelenségek mellett, amelyek bizonyos tekintetben viszonyaink javulását mutatják. Így kedvező jelenség a házások számának nagy megnövekedése és az a megnyugtató megfigyelés, hogy az új generációban már nem lévén nagy különbség a férfi és női nem között, a jövőben a házásoknak még nagyobb arányára lehet számítani. A népesség kormegoszlásában az öregek arányának állandó emelkedése a közegészségügy javulását és az átlagos életkor növekvését jelzi. A nemzet egységesülése szempontjából fontos az, hogy a magyarság aránya mindig nagyobb lesz népességünkben, a kisebbségi kérdés tehát — legalább is a mai területen — mindig alárendeltebb jelentőségűvé válik. Igen kedvező tünet a magyar államnyelv terjedése is; ma már a lakosságnak csak 2%-a nem tud magyarul. A felekezeti viszonyok változásában a keresztény felekezetek számbeli túlsúlyának a növekvése szintén nem kedvezőtlen tünet. Végül a népszámlálás egyik legszebb eredményének kell tekintenünk azt, hogy a népesség általános műveltsége és iskolai végzettsége is igen szépen javult az utolsó tíz év alatt. Az a kulturális felsőbbtség tehát, amelyet folytonosan hangoztatunk és hangoztatnunk is kell azokkal a népekkel szemben, amelyek pillanatnyilag fölénk kerültek, ténylegesen megvan és erőteljesen fejlődik tovább, hogy előbb-utóbb kivívja nemzetünk számára azt a helyet, amely méltán megilleti.

KOVÁCS ALAJOS